

Konu: Ruhsal İnsan

Yazı: 18

Mevlâna Celaleddin Rûmi

Doç. Dr. Haluk Berkmen

NOT: Bu makale 13-Aralık-2011 tarihinde Caddebostan Kültür Merkezinde, Mevlana haftası dolayısıyla, Feneryolu Gönüllülerinin düzenlediği etkinlikte sunulmuştur.

Mevlana 30 Eylül 1207 yılında Türkistanın Belh şehrinde doğmuştur. Babası Muhammed Bahaeddin Veled kendi zamanında bilginler padişahı anlamına gelen "Sultan-ı-ulema" lakabıyla anılırdı. Moğol akımının Türk illerini tehdit etmesi ile birlikte birçok değerli düşünür Türkistandan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Mevlana da 1221 yılında, henüz 14 yaşında iken, babası ile birlikte Konya'ya göçmüştür. Ömrünün sonuna kadar Konya'da kalan Mevlana 1273 yılında vefat etmiştir.

O dönemde Anadolu şehir devletleri halinde örgütlenmişti. Anadolu Selçuklularının yönetici sultanları etraflarında sanatçı ve düşünürlerin bulunmasından özel bir gurur duymakta ve onları kollayıp korumaktaydılar. Aynı durumu İtalya'da küçük şehir prensliklerinde de görmekteyiz. Öte yandan bu küçük şehir devletleri birbirleri ile savaşmaktan da geri kalmıyorlardı. İşte hem Mevlana hem de Yunus Emre Anadolu'nun bu karışık döneminde etraflarına sevgi ve bilgelik saçan birer ermiş kişidirler.

Hazreti Mevlana sadece döneminde değil, halen bugün bile az rastlanan cinsten bir kişiliktir. Hem şiir hem müzik hem de kutsal dans ile sanatın ve ruhsallığın doruklarına varmış nadir bir şahsiyettir. Bilindiği kadarıyla şiirlerini kendisi cezbe (yarı trans) halinde söylemiş yanındaki şahıslar söylediklerini kaleme almışlardır. Önce sema kavramı üzerinde biraz duralım.

Sema yaparken insan Cezbe 'çekim' halini yaşar. Hal içine girmek, kişinin kendini ve zaman kavramını unutması şeklinde açıklanabilir. Mevlana hem şiir söylerken, hem ney çalarken, hem de sema dönüşünde cezbeye girdiği biliniyor. Sema dönüşünde doğanın temel bir hareketini canlandırıyor. Gezegenler güneş etrafında dönerler. Atom yapısında elektronlar da çekirdek etrafında dönerler. Doğanın en temel özelliği olan bir merkez etrafında dönme hareketini Mevlana sezgi gücüyle ifade etmiş, sema yaparak evrenle bütünleşmiştir.

Evrendeki her yapı döndüğü gibi insanoğlu da sürekli bir dönüşüm içindedir. İnsan dünya ile birlikte döndüğü gibi, vücudundaki kan dolaşımı da sürekli bir dönüş içindedir. Yaşamı da topraktan gelip tekrar toprağa dönüş hareketi içerir. Benzer şekilde Semazen hem kendi etrafında hem de bulunduğu alanda saat ibrelerinin ters yönünde döner. Semazen semayı yaşarken mistik bir çekim içinde insan-evren-Allah birlik ve bütünlüğünü sezgisel olarak hisseder ve yaşar.

Sema, kulun hakikate yönelişinin, aşkla yücelip, nefsini terk ederek, Hak'ta yok oluşunun ve olgunluğa ermiş kâmil insan olarak tekrar dünyaya dönüşünün sembolik ifadesidir. Semazen önce kollarını çapraz bağlayarak görünüşte 1 rakamını temsil eder ve böylece Allah'ın ve tüm yaratılışın birliğini onaylar. Daha sonra, kolları açık, sağ eli göklere sol eli ise yere bakar durumda dönmeye başlar. Hak'tan aldığı ihsanı halka aktarır ve bu arada kendi etrafında dönerek bütün insanları ve yaratılmışları aşkla kucaklar. İşte Mevlana'nın bir Rubaisinin Türkçe çevirisi:

***Canlar canı dört döner de kalbimde döner
Ruhum da döner, canım da, sevgim de döner
Ben bir ağacım, içten kökten gülerim
Aşk çeşmesi döndükçe sevincim de döner.***

Burada "ben bir ağacım" derken, bir ağaç gibi yere kök salmış fakat dalları göğe doğru yükselmiş, hem yer hem de gök sayesinde var olduğunu söylemektedir. Zaten semazen'in bir elinin göğe doğru, diğer elinin yere dönük olması gök ile yer arasında varlığını sürdürdüğünün ve yüce Allah'tan alıp kula aktardığının işaretleridir.

Mevlana, insan ile ney arasında bağıntı olduğu görüşündedir. Neyin derin ve hazin sesi insanın duygularını en güzel ve ahenkli şekilde aktarabilir. Ney ile insan ilişkisini şu sözlerle aktarıyor:

**Dinle, bu ney, nasıl şikayet ediyor. Ayrılıkları nasıl anlatıyor.
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri, feryadımdan erkek de ağlayıp inledi,
kadın da.
Aslından uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar. Ben her toplulukta
ağladım, inledim. Fena hallilerle de eş oldum, iyi hallilerle de.
Herkes kendi zannınca benim dostum oldu, ama kimse içimdeki sırları
araştırmadı.
Benim sırrım, feryadımdan uzak değil, fakat gözde kulakta o nur yok.
Ten ruhtan, ruh da tenden gizli. Lakin ruhu görmek için kimseye izin yok.
Aşk ateş olmuş dökülmüştür ney'e, cezbese aşkın karışmıştır mey'e.
Ney zehir, hem panzehir, ah nerde var böyle bir dost, böyle bir özlemliyar.**

Mevlana'nın sözünü ettiği ten, beden ve bedenin duyularıdır. Fakat duyularla ruha ulaşmanın mümkün olmadığını söylüyor. İnsanlar zan içindeler. Mâna âlemi ile olan bağlarından haberdar değiller. Mevlana bu durumu açık ve net olarak Rubailerinde (dörtlükler) şu sözlerle dile getirmektedir:

Ey düşümler çözme yolunda can vermiş, vuslattan doğmuş, ayrılıkta ölmüş insanoğlu. Ey deniz kıyısında susuzluktan uykuya dalmış, hazineler üstünde açlıktan ölmüş zavallı gafil.

Sen öyle bir varlıksın ki, senin varlığın da yokluğun da hep O'dur. Senin sevincinin de gamının da sermayesi hep O'dur. Sende ona bakacak göz yoktur. Yoksa başından ayağına kadar hep O'sun sen.

(Rubailer 1300-1302)

Mevlâna, vuslattan (birlikten) doğmuş, ayrılıkta ölmüş insanoğlu, *derken Tanrının birliğinden doğmuş fakat bu dünyada ayrı olduğu kanısı içinde adeta ölmüş insanoğluna seslenmektedir*. Burada Mevlana Muhiddin İbnül Arabî'nin Vahdet-i Vücut felsefesini anlatıyor. Bu felsefede ikilik değil, teklik, yani **vahdet** ve **ehadiyet** vardır.

Mevlana nefsin dünyevi tutkusunu bir Rübaisinde şöyle dile getirmektedir:

**Tanrım, beni şu yaramaz nefsin elinde bırakma.
Senden başka ne varsa onları hoş gösterme bana.
Ben senin kulunum. Beni tekrar kendime kul etme.**

Ve ilave ediyor:

Suretsiz sevgilinin (Tanrının) yüzünü bir görseniz, ev sahibi de sizsiniz, ev de sizsiniz, Kâbe de siz. On keredir o yoldan o eve gittiniz, bir kere de şu evden şu dama çıkın. O ev güzel, eserlerini izlerini söylediniz. O ev sahibinin izlerini de gösterin. O bahçeyi gördüyseniz, nerde bir demet gül? Tanrı denizindeyseniz, nerde bir can incisi?

Bütün bunlarla beraber o zahmetleriniz define olsun size. Fakat yazıklar olsun ki kendi definenize kendiniz perdesiniz. (Divan-ı-Kebir)

Yani, "tüm gayretlerin bir somut göstergesi olması gerek" diyor Mevlâna. Sadece okumak ve bilim adamı olmak gerçek insan olmaya da yetmiyor. "O bahçeyi gördüyseniz, nerde bir demet gül? Tanrı denizindeyseniz, nerde bir can incisi?" Derken uygulamadan söz ediyor. Uygulama ise kendi içine bakmak ve yanlış olan davranışları düzeltmekten geçer.

Mevlana "yazıklar olsun ki kendi definenize kendiniz perdesiniz" derken, insanın kendi nefesine kul olmasını kast etmektedir. Kendini kul eden nefis **Nefs-i Emmare**, yani emreden benliktir. Oysaki asıl amaç bütünü kendinde görmek ve "**Benim hayrım ve bütünün hayrı için çalışırım, uğraşırım didinirim**" diyebilmektir.

Mevlana da dünyevi varlığın insanlık ile ilgili olmadığını şu kısa ifade ile dile getirmektedir:

Nice insanlar gördüm üzerinde elbise yok, nice elbiseler gördüm içinde insan yok.

Yani, üzerinde çul bile olmayan fakir bir kişide 'insanlık' denilen değerler olabileceği gibi, gayet güzel ve değerli giyinen kişilerde insanlıktan eser olmayabileceğini anlatıyor. Fakat Mevlana her insanın özünde iyi olduğuna inanıyor. Onlara doğru yolu göstermeye de her zaman hazır olduğunu söylemekten geri kalmıyor.

**Yine de gel, yine de gel
Ne olursan ol yine de gel.
İster kafir ol,
İster ateşe tap, isterse puta.
İster yüz kere tövbe etmiş ol,
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni.
Bu kapı, umutsuzluk kapısı değildir
Nasılsan öyle gel, yine gel.**

Hazreti Mevlana insanların geçici maddi çıkarlar için dövüşmelerine anlam veremez. Şan, şöret, unvan ve maddi servet peşinde koşmanın boş olduğundan söz eder. Şiddet yerine sevgi ve hoşgörüyü savunur. İnsana şu sorularla seslenir:

**Ne zaman bu addan sandan geçeceğiz ne zaman?
Can meclisinin halkasına ne zaman oturacağız?
Dudağımıza bir tek kadeh dokundurmadan
Can şarabını ne zaman içeceğiz, ne zaman?
Ne zaman diyeceğiz can sakisine "uzat elini"
Biz bu yana geçtik artık "armağanlar getirdik sana"**

Hazreti Mevlana hem tevazu içinde yaşamış bir bilge kişi idi hem de bilgiye önem veren varlığın ve doğanın derin mânası araştıran büyük bir düşünce adamı idi. Örneğin Mevlananın yaşadığı dönemde dünyanın düz olduğu ve güneşin dünya etrafında döndüğüne inanılırdı. Henüz dünyanın yuvarlak olduğu ve güneş

etrafında döndüğü bilgisi yerleşmemiştir. Galile'den birkaç yüzyıl önce Mevlana şöyle diyor:

“Dünyamız fezada yumurtanın akının içinde yüzen sarısı gibidir”

Böylece hem dünyanın yuvarlaklığını hem de canlılığını ifade etmiştir. Aksi takdirde “dünya yuvarlak bir top gibidir” de diyebilirdi. Nasıl ki yumurtanın sarısı bir tavuğu oluşturuyorsa, dünya da üstünde yaşayan tüm canlıların hayat kaynağı oluyor. Bu tür bir ifade dünyaya ve tüm canlılara bütünsel bir bakışı yansıtır. Günümüzün teknik ve teknoloji ise, dünyayı kullanılıp sömürülecek bir nesne olarak görmekte dünyayı sömürürken kendi sonunu da hazırladığının farkına varamamaktadır. Teknoloji çağı denilen bu çağda sürekli insanlara sunulan teknik aletler yaşamı kolaylaştırırsa da insanı sığ ve yüzeysel bir yaşam tarzına mahkum ediyor. Felsefe sanatın ahlaki değerleri yerine tüketim toplumunun değerleri öne çıkıyor. Günümüzde sadece gözlemci bir bakış ile yetinilmekte, çevreye ve topluma katılımcı olmak yerine kopuk ve yalıtık bireyler halinde anlamdan ve sevgiden yoksun bir yaşam tarzı sürüp gitmektedir. Bilge kişilerin savunduğu evren-doğa-insan bütünlüğünü yeniden kavrayıp uygulamaya koymak zorundayız.

Bu bütünlüğü kavramak için insanın kendi özüne dönmesi, her olayda kendi payının da bulunduğunu hatırlamasında yarar vardır. Günümüzde bilgi bol miktarda vardır ama bilgelik yok denecek kadar azdır. Mevlana ise dönemine göre çok ileri fikirler beyan etmiş bilge bir kişidir. Yani hem sanat adamı, hem bilge bir insan, hem de bilgindir.

Mevlana'nın şöyle bir ifadesi vardır:

Her bütün parçalanır. Bu yerde ve gökte ne varsa her biri zerre zerre kendi cinsine kehruba gibidir. (Kehrubas=Kehribar, çekici)

Mevlana'nın bu ifadesinde her canlı yapının yine kendi yapısını ürettiği ve kendi yapısını geliştirdiği anlamı gizlidir. Mevlana'nın bu sözleri sadece madde ve beden için değil, düşünce ve duygular için de geçerlidir. Bu sözlerde her insanın kendi ile aynı düşünce ve duyguları paylaşanla dost olacağı ve yakın hissedeceği anlamı da gizlidir. Dost olmanın kökeninde sevgi ve hatta aşk duyguları yatar. Sevgisiz hiçbir şey olmaz, ama sevgi akılla açıklanamaz, gönülle hissedilir.

Mevlâna için sevgi aşka dönüştüğünde insan Allah'ı içinde hissetmeye başlar. Bu aşk öyle bir duygudur ki sözle anlatılamaz, sadece yaşanabilir. Bu zorluğa rağmen Hazreti Mevlâna aşk duygusunu şu dizelerle anlatıyor:

**Aşk özge ateştir, ısınır onda ayaz
Yandıkça o taşlar yumuşar, sert kalamaz.
Varsın âşık günaha girsin hoş gör,
Sevda şarabından içmiş, arlanamaz.
Aşk geldi, damarlarımda cildimde bu kan.
Bomboştum, sonra taşım aşktan, aşktan.
Dost, işte gelip doldu da tüm varlığıma
Sırf ismim kaldı. Bende dosttur yaşayan.**

Mevlana'ya göre Tanrı'ya kavuşmak, iki sevgilinin buluşması gibi değildir; su damlasının denizde yok olmasıdır. Hz. Mevlana ebedi kurtuluşun ve yok olmanın yolu aşk yoludur, diyor ve aşkın dönüştürücü ve geliştirici olduğunu ima ediyor. Mevlâna aşkın dönüştürücü yönünü şöyle dile getiriyor:

**Aşk iledir ki çalılar gül olur ve
Aşk iledir ki sirkeden tatlı şarap olur.
Aşk iledir ki kazıklar taht olur ve
Aşk iledir ki yokluk servet görünür.
Aşk iledir ki hapishane Gülşen görünür.
Aşk iledir ki ateş gül bahçesi olur ve
Aşk iledir ki nâr, nur olur.**

Manevi Allah aşkını yaşayan insan, kutsal olanın tüm yönleriyle her yerde belirdiğini ve tüm var olanların tek bir kaynaktan doğup tekrar o kaynağa döneceğini tereddütsüz bilir. İnsan sözünün iki kökü olduğu söylenir. Biri **ünsiyet** yani "Allah'a yakın olmak", diğeri ise **nisyan**. Allah ile her an birlikte olduğunu unutup, nefesine önem veren. Allah'a yakın olmanın yolu da aşktan geçer. "Sözlerimi Mevlâna ile aynı dönemde yaşamış olan Anadolu bilgisi **Yunus Emre**'nin bir şiiri ile bitirmek istiyorum.

**Ben yürürüm yane yane
Aşk boyadı beni kane
Ne akilem ne divane
Gel gör beni aşk neyledi.**

**Gâh eserim yeller gibi
Gâh tozarım yollar gibi
Gâh akarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi.**

**Ben yürürüm ilden ile
Şeyh anarım dilden dile
Gurbette halim kim bile
Gel gör beni aşk neyledi.**